
ПОПОВ О. А.,
аспірант кафедри загальної
та соціальної педагогіки,
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ПРОГРАМ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З МОЛОДИМИ ДЕЛІНКВЕНТАМИ В НІМЕЧЧИНІ

В статті проаналізовано специфіку використання тренінгових програм в рамках соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими делінквентами в Німеччині, розкрито зміст технології конфронтативної педагогіки.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота в Німеччині, делінквентна молодь, соціальні тренінгові курси, конфронтативна педагогіка.

В статье проанализирована специфика использования тренинговых программ в рамках социальной и социально-педагогической работы с молодыми делинквентами в Германии, раскрыто содержание технологии конфронтативной педагогики.

Ключевые слова: социально-педагогическая работа в Германии, делинквентная молодежь, социальные тренинговые курсы, конфронтативная педагогика.

The peculiarities of usage of training programs and confrontational pedagogics in the social-pedagogical/social work with young offenders in Germany are analyzed in the article.

Key words: social-pedagogical work in Germany, delinquent youth, social training courses, confrontational pedagogics.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Доволі поширеним явищем в молодіжному середовищі в нашій державі є злочинність. Так, станом на 1 січня 2011 року в установах відбування покарань України перебувало 1432 неповнолітніх, з яких 58,3 % вже притягувалися раніше до кримінальної відповідальності, не пов'язані з позбавленням волі, а 24,9 % – не навчалися і не працювали до засудження, а за період із 1 січня по 20 листопада 2012 року неповнолітніми, або за їх участі, було скоєно 14 238 злочини, що становило 5 % від загального числа злочинів [1]. Статистичні дані і, зокрема, високий рівень рецидивів свідчать, що робота, спрямована на первинну, вторинну й третинну профілактику злочинності в молодіжному середовищі у нашій державі й надалі потребує вдосконалення. Значний науковий інтерес в цьому контексті представляє досвід подолання подібних проблем, акумульований в Німеччині, особливо із врахуванням тривалої історії функціонування ювенальної юстиції та здійснення соціально-педагогічної роботи з молодими делінквентами в цій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми, виділення невирішених її частин. Особливості соціально-педагогічної та виховної роботи з різними категоріями молоді у Німеччині проаналізовані в працях таких українських дослідників як О. Данченко, І. Гречин, В. Штифурак, Ю. Возна, Л. Колеснікова, С. Благініна. Втім досліджень, спрямованих на комплексний аналіз особливостей соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками в Німеччині, до цього часу не було здійснено, невивченими є й особливості використання тренінгових програм в роботі з делінквентною молоддю у ФРН.

Основними цілями статті є розкриття змісту та специфіки викорис-

тання соціальних тренінгових курсів, а також технології конфронтаційної педагогіки, в рамках соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими делінквентами в Німеччині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання соціальної групової роботи стосовно молодих людей та дітей старшого віку в Німеччині є законодавчо закріпленим у § 29 восьмої книги Соціального кодексу, де зазначено, що вона повинна здійснюватися на основі групово-педагогічних концептів. У сфері роботи з молодими правопорушниками до амбулаторних групово-педагогічних пропозицій відносяться **соціальні тренінгові курси**, застосування яких законодавчо регламентоване у § 10 «Закону про правосуддя у справах молоді». В них повинне втілюватися проблемно та діяльнісно-орієнтоване опрацювання труднощів, які спонукали молодих людей до вчинення правопорушень, при цьому повинні визначатися можливості вирішення проблем і пропонуватися допомога [5, с. 4].

Зміст та особливості здійснення соціальних тренінгових курсів в безпосередній практичній діяльності соціальних служб можуть досить сильно різнитися. Втім зазвичай їх змістове оформлення повинне відповідати певним стандартам, до прикладу: будь-яка групова робота повинна вестися принаймні двома педагогами; обов'язковою є їх супервізія; кількість учасників групи має складати близько 10 людей; групова робота має бути якомога більше орієнтованою на життєвий світ молодих людей; групові зустрічі здійснюються 1-2 рази на тиждень; учасникам повинна надаватися можливість індивідуального обслуговування [5, с. 5]

Сучасна німецька дослідниця Ангела Тайхерт на основі свого наукового дослідження розробила концепт проведення соціальних тренінгових курсів з молодими делінквентами. Науковиця виділила чотири основні цільові установки таких тренінгів, які є

передумовою для досягнення їх головної мети, а саме інтеграції учасників в нове соціальне середовище: розвиток соціальних, а також буденно-практичних компетенцій і навичок; прийняття відповідальності за себе та інших (накладання обов'язків); розвиток готовності до діяльності; зміну делінквентних поглядів і форм поведінки.

Успішний перебіг соціальних тренінгів, на думку дослідниці, забезпечується за допомогою застосування в їх рамках різних соціально-педагогічних методів чи процедур, які повинні піддаватись перевірці відповідності до рамок умов, цілей інтервенції, вимог сфери діяльності, інституцій, ситуацій, а також окремих учасників. Застосування методів повинне завжди залежати від наявних проблем [6, с. 32].

Дослідниця передбачила можливість застосування в рамках соціальних тренінгових курсів таких методів [6, с. 35]:

- 1) анамнестичний метод – включає всі процедури (техніки) за допомогою яких отримуються такі біографічні дані учасників, як наприклад дані про актуальну життєву ситуацію, сімейний статус, освіту, професійний шлях, кримінальну кар'єру. Вони слугують для виявлення проблемних ситуацій, особливих здібностей учасників та ресурсів;
- 2) конфронтативний метод – охоплює всі процедури (техніки), які наглядно, прямо і певною мірою провокативно демонструють учасникам їх помилкові погляди та форми поведінки. Вони сприяють усвідомленню учасниками власної поведінки, а також формуванню здатності до емпатії, терпимості до фрустрацій, здатності сприймати і висловлювати критику і самоконтролю;
- 3) візуалізуючий метод – включає процедури (техніки), які з допомогою малюнків та графіків демонструють учасникам нові перспективи і використовуються для представлення проблем, перебігу розвитку, завдань чи ідей;
- 4) санкціонуючий метод – охоплює всі процедури (техніки), які спрямовані на цілеспрямовану зміну поведінки. Він слугує формуванню бажаної поведінки і відповідно згортання небажаної;
- 5) груподинамічний метод – повинен стимулювати сенсибілізацію учасників до інших точок зору та способів поведінки за допомогою ігор та переживань у природі. Його застосування сприяє становленню групи як навчальної цілісності, а також вивченню учасниками власних інтересів, обмежень та більш адекватній самооцінці учасників;
- 6) рефлексивний метод – спрямований на зміну поглядів та форм поведінки учасників за допомогою конструктивного зворотнього зв'язку. Також передбачає рефлексію соціальними педагогами своєї діяльності;
- 7) структуруючий метод – включає всі процедури (техніки), які допомагають учасникам організувати свої будні (в сім'ї, школі, фінансові витрати і т. д.) і визначати цілі, водночас формуючи обов'язки і стимулюючи їх дотримання (наприклад, за допомогою «термінів»). Також сюди слід віднести перевірку розробленої стратегії та перевірку роботи мережі, яка є необхідною для належної інтеграції учасників;
- 8) демонструючий метод – представляє бажані і небажані погляди, форми поведінки, сприяючи таким чином підвищенню самосвідомості, досягненню зміни перспектив, підвищенню впевненості в собі за допомогою спеціальних навчальних моделей;
- 9) спортивний метод – охоплює всі процедури (техніки), які впливають на ставлення учасників до спорту та передбачають їх залучення до занять спортом, у команді чи індивідуально;
- 10) консультаційний метод – спрямований на інформування та консультування учасників щодо різно-

манітних тем, та полегшення таким чином їх повсякденного життя;

11) акустичний метод – передбачає застосування таких процедур (технік), які за допомогою використання музики чи текстів/історій повинні мотивувати учасників до критичного переосмислення своїх поглядів, способів поведінки чи життєвих ситуацій.

Тренер повинен визначати певну стратегію роботи для групи та окремих учасників. Стратегії складаються з розмаїття окремих заходів чи рішень стосовно того, які методи/процедури і з якою ціллю повинні бути застосовані на яких етапах роботи. Також повинна бути можливість внесення коректив у розроблену стратегію. Особливості перебігу соціальних тренінгів повинні узгоджуватись тренерами з учасниками із врахуванням їх очікувань і цілей. У випадку, якщо з певних причин учасники не можуть пристосуватися до перебігу тренінгів, для них обдумуються альтернативи [6, с. 33, 36].

Під час тренінгів тренери звертають увагу на формування здатності до зміни перспектив та зміни поведінки, тобто конструкторного пристосування до змінюваних умов, вивчення альтернативних стратегій вирішення конфліктів. Важливою є робота в різному просторі: консультаційний кабінет, групова аудиторія, природне середовище, спортивна зала і т. д.

Мотивація учасників залежить від контекстних умов та може розвиватися в ході тренінгів, брак мотивації в жодному разі не означає, що з учасником не слід працювати. Тренери не повинні віддавати наказів, вмовляти чи погрожувати учасникам, вживати оціночних суджень щодо особистості учасників. Не повинні пропонуватись учасникам і готові розв'язки, при цьому в разі потреби для них створюють ситуації успіху для розвитку мотивації.

Завершення тренінгових курсів допускається тоді, коли учасник надійно залучений в інтеграційні процеси, або

ж його інтеграція в соціальне середовище вже є завершеною [6, с. 34-40]. Втім, відповідно до законодавства тривалість таких курсів не може бути довшою за 6 місяців.

Передбачає застосування тренінгів в роботі з молодими делінквентами і технологія **конфронтативної педагогіки**, біля витоків якої стоять Йєнс Вайднер і Райнер Кільб. За дефініцією Р. Кільба конфронтативна педагогіка є націленою на структури, стиль діяльності соціальних педагогів і методичку втручання передусім у взаємодії з делінквентними молодими людьми і наголошує на вирішальній позиції соціального педагога, який здійснює інтервенцію, при цьому не акцептуються порушення групових відносин, індивідуальних свобод чи недоторканності інших осіб, а відбувається безпосередня і якомога швидша конфронтація з порушниками правил та з розпочатими ними порушеннями чи недотриманням правил [4, с. 28].

Підходам, які виділились в рамках конфронтативної педагогіки притаманні такі спільні характерні риси [2, с. 274-275]: 1) цільовою групою більшості підходів є саме делінквентна молодь, особи схильні до здійснення насильства; 2) цільові установки: принципова направленість на обмеження насильницьких дій і схильності до насильства у молодих людей. Представники конфронтативної педагогіки виходять з того, що таким молодим людям не вистачає емпатії, толерантності щодо фрустрації і багатозначності, рольової дистанції, здатності до прийняття перспектив, та спрямовують пропозиції на стимулювання розвитку зазначених діяльнісних компетенцій та просоціальної поведінки; 3) зорієнтованість на дефіцити: наміри здійснення змін є сфокусованими на поведінці з відхиленнями молодих людей, яка кваліфікується як дефіцитна; 4) встановлення меж є одним з центральних положень конфронтативної педагогіки. Молоді люди мусять сприйняти і дотримуватися встановлених меж, інакше соці-

альний педагог буде відкрито реагувати і вони зіткнуться з конфронтацією з його боку щодо себе та своєї неправильної поведінки; 5) значення групи: робота з групами молодих людей відіграє центральну роль для в цьому підході і використовується, як істотний засіб для змін. Передбачається використання в її межах просоціального тиску груп однолітків (peer-groups). Метою є єдність між формальними і неформальними виховними структурами; 6) раннє реагування – вважається, що професійні соціальні працівники повинні педагогічно реагувати на незначні прояви девіантної поведінки, запобігаючи таким чином розвитку більш значних відхилень; 7) використання авторитарного виховного стилю [7, с. 83].

В Німеччині конфронтативна педагогіка міцно поєднана з розвитком і проведенням тренінгів проти агресивності (Anti-Aggressivitäts-Trainings), як делікто- і дефіцитоспецифічних заходів, які використовуються у роботі з неодноразовими правопорушниками здатними до насильства. Кулнес-тренінги (Coolness-Trainings) є їх подальшим вдосконаленням, яке в системі допомоги молоді і в школах задіюється як спеціалізована форма соціальних тренінгів. Крім цього, у фаховій літературі зустрічається ще й таке поняття як тренінги проти насильства (Anti-Gewalt-Trainings) [2, с. 276].

Тренінги проти агресивності почали розвиватись з середини 1980-их років міждисциплінарною робочою групою за дорученням молодіжної в'язниці Гамельна узгоджено із Нижньосаксонським міністерством юстиції. Завданням робочої групи був розвиток виховних пропозицій для молодих осіб чоловічої статі, які вчинили насильницькі правопорушення. Одним із її учасників був Йенс Вайднер, чие ім'я на сьогоднішній день найчастіше пов'язується з розвитком конфронтативної педагогіки. Сам фахівець наголошував, що він при розробці цього концепту користувався досві-

дом, здобутим протягом семимісячного перебування в школах Глен Міллз у США [2, с. 276].

Як результати своєї роботи робоча група в Гамельні висунула концепт тренінгів проти агресивності, заснований на навчально-теоретичній і когнітивній парадигмі. Навчально-теоретичні аспекти виявляються у концентрації на конкретній взаємодії з конфліктними ситуаціями, до прикладу в рамках індивідуальних провокативних тестів чи при аналізі побуджувачів агресії. Когнітивна перспектива спрямована на зміну орієнтації насильників, особливо у відношенні розвитку емпатії до скривджених. Представники кофронтативної педагогіки виходять з того, що люди, не зважаючи на негативний біографічний досвід можуть принципово вільно приймати рішення щодо своєї поведінки і змін у ній. На цьому припущенні базується підхід протиставлення правопорушника до його дій і їх наслідків [2, с. 278-279].

Й. Вайднер відзначає, що тренінги проти агресивності / кулнес-тренінги можуть використовуватися в сфері третинної превенції, при пробацийній чи судовій допомозі молоді, а також щодо ув'язненої молоді. Допускається їх використання за необхідності і в рамках вторинної превенції в школах, вуличній роботі, системі допомоги молоді. Цільовою групою для них є особи, які охоче і часто вступають у бійки, і отримують задоволення від насильства. Вимагається їх здатність займатись за програмою у когнітивному і мовному вимірах [7, с. 84].

Керівництво тренінговою групою складається з двох випускників вищих навчальних закладів, один з яких володіє додатковою освітою з проведення таких тренінгів, в тому числі має власний досвід із вправи «гарячий стілець» [7, с. 84].

Початок тренінгів передбачає здійснення мотиваційної роботи через бесіди з правопорушниками і вправи з педагогіки переживання. Часові

рамки тренінгів складають для груп із п'яти учасників близько 60 годин, які розподіляються на 4-6 місяців. При цьому робота здійснюється у формі багатогодинних групових сеансів і супроводжуючих їх бесід з окремими учасниками [7, с. 84].

Зміст тренінгових курсів охоплює такі аспекти: окремі інтерв'ю, аналіз збуджувачів агресивності і виправдань насильству, протистояння правопорушенням і провокаційні тести на «гарячому стільці», перегляд фільмів і читання творів про жертв насильства для посилення сприйняття страждання жертв, написання листів дистанціювання до молодіжних груп, які пропагують насильство. Обов'язковою складовою тренінгів є аналіз результатів з елементами розрядки і рефлексії [7, с. 84].

Програма навчання тренінгів проти агресивності за Л. Буршик, К.-Г. Сеймс і Й. Вайднером містить шість складових елементів. Перший елемент стосується збуджувачів агресії, ідентифікації провокуючих ситуацій, впливу алкоголю і т.д. Другий тематичний блок зачіпає аналіз затрат і користності агресивності (повага, визнання, відчуття власного достоїнства проти покарань). Центральне значення мають уявлення молодих людей про себе: між «я-ідеальним» та «я-реальним», розгляд яких є третім елементом. Кожен насильник має когнітивні стратегії з допомогою яких він легітимізує для себе і для світу свої насильницькі дії, які реалізуються з допомогою так званих технік нейтралізації. Їх розгляд є четвертим тематичним блоком тренінгів, метою при цьому є їх подолання і пробудження відчуття провини і сорому. Важливою складовою тренінгів є зустріч з жертвами і відповідно конфронтація з баченням ситуацій жертвами, які здійснюються найчастіше у символічній формі. Останнім складовим елементом навчальної програми є провокаційні тести, під час яких тренер з допомогою навмисних провокацій перевіряє межі самокон-

тролю учасників тренінгів [3, с. 78-80].

Кулнес-тренінги є за Р. Кільбом відгалуженням тренінгів проти агресивності швидше превентивного спрямування і належать до сфери вторинної профілактики [2, с. 282]. Як відзначає Р. Галл кулнес-тренінги на відміну від деліктоспецифічних тренінгів проти агресивності мають конфронтативно-профілактичну спрямованість і здійснюються в школах та молодіжних установах. Цільовою групою для них є готові до насильства діти та підлітки, їхні потенційні і фактичні жертви, а також можливі спостерігачі. Навчальними цілями таких тренінгів є розрізнення агресивних відчуттів і власних диспозицій кривдника-жертви, пізнання власних сильних і слабких сторін, формування вмінь витримувати конфронтацію і провокації, рефлексія рольової поведінки і рольових очікувань, подальша осмислена поведінка молодих людей в загрозливих ситуаціях, покращення тілесного сприйняття. Методично в кулнес-тренінгах застосовуються рухливі ігри, рольові ігри, інтеракційно-педагогічні вправи, техніки візуалізації, навчання деескалації, розвиток розуміння поглядів жертв через обмін ролями, перегляд фільмів про жертв, розслабляючі вправи і вправи на довіру, а також «гарячий стілець», у випадку якого здійснюється конфронтація з неприйнятними формами поведінки. Суттєвою відмінністю кулнес-тренінгів від тренінгів проти агресивності є їх добровільність для учасників [2, с. 282].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що при здійсненні соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими делінквентами в Німеччині часто використовуються різноманітні тренінгові програми. Серед них слід виділити кулнес-тренінги та тренінги проти агресивності, які належать до концепту конфронтативної педагогіки, а також соціальні тренінгові курси. Зауважимо, що в соціально-педагогічній робо-

ті з молодими делінквентами може застосовуватися і ряд інших технологій, наприклад педагогіка переживання, вулична робота, судова допомога молоді і т. д. Зважаючи на ефективність роботи із молодими правопорушника-

ми в Німеччині, доцільним є здійснення подальших наукових досліджень щодо вивчення особливостей технологій діяльності, які використовуються в її рамках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року)* [Електронний ресурс] / - Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157;jsessionid=C2A845D942423EFE364127A7A32D190B>
2. Galuske M. *Methoden der Sozialen Arbeit: Eine Einführung.* / Galuske M. – Weinheim: Juventa Verlag, 2011 – 408 s.
3. *Gewalt im Griff 1: Neue Formen des Anti-Aggressivitäts-Trainings* / [Baumann U., Bloß I., Buchert M. u.a.]; Hrsg. Weidner J., Kilb R., Kreft D. – Weinheim und München: Juventa-Verlag, 2009. – 296 s.
4. *Konfrontative Pädagogik: Konfliktbearbeitung in sozialer Arbeit und Erziehung* / [Glenn P., Jetter-Schröder M., Kilb R. u.a.]; Hrsg. Weidner J., Kilb R. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. – 250 s.
5. Schwerin-Witkowski K. *Entwicklung der ambulanten Maßnahmen nach dem JGG in Mecklenburg-Vorpommern* / Schwerin-Witkowski K. – Mönchengladbach: Forum Verlag Godesberg, 2003. – 212 s.
6. Teichert A. *Soziales Training mit Gruppen : Einstellungs- und Verhaltensänderung durch Kompetenzerwerb* / Teichert A. – Berlin: RabenStück-Verlag, 2011. – 144 s.
7. *Wörterbuch Soziale Arbeit: Aufgaben, Praxisfelder, Begriffe und Methoden der Sozialarbeit und Sozialpädagogik* / [Hrsg. Kreft D., Mielenz I.] – Weinheim und München: Beltz Juventa, 2008. – 1140 s.